

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЕТНОЛІНГВІСТИКИ, ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ, ЛІНГВОКОМУНІКАТИВІСТИКИ ТА ДИСКУРСОЛОГІЇ

УДК 81:39

KONWERSATORIUM *EUROJOS*: PROGRAM PORÓWNAWCZYCH BADAŃ AKSJOLINGWISTYCZNYCH

Jerzy Bartmiński
profesor doktor habilitowany
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
(Lublin)

EUROJOS (Językowo-kulturowy obraz świata Słowian i ich sąsiadów na tle porównawczym) – projekt badawczy, celem którego jest dokonanie paralelnych analiz semantycznych na materiale wszystkich języków słowiańskich (a także niektórych innych), z intencją dokonywania porównań międzyjęzykowych i międzykulturowych. Wyróżnionym przedmiotem badań jest rozumienie pojęć aksjologicznych (konceptów), które odgrywają istotną rolę we współczesnym świecie, jak WOLNOŚĆ, GODNOŚĆ, PRACA, DOM itp. Podstawę materiałową analiz stanowią dane systemowe, tekstowe oraz ankietowe.

Słowa kluczowe: aksjologia; aksjolingwistyka; koncept; program EUROJOS; językowy obraz świata; „Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów”.

1. Aksjologia czyli nauka o wartościach ma w filozofii długą tradycję (choć sam termin wprowadził dopiero Paul Lapie w roku 1902), ale jej nurt językoznawczy, pod nazwą aksjolingwistyki, wyodrębnił się stosunkowo niedawno. Nie trafił jeszcze do słowników ogólnych języka polskiego, używa go jednak inicjatorka polskich badań nazw nazwami wartości, Jadwiga Puzynina¹. Aksjolingwistyka cieszy się rosnącą popularnością w Polsce i w krajach słowiańskich.

Celem tego artykułu jest przedstawienie założeń programu badań aksjologicznych prowadzonych aktualnie w ramach międzynarodowego konwersatorium EUROJOS². Założeniem programu jest metodyczna analiza i opis wybranych konceptów (traktowanych jako fragmenty językowo-kulturowego obrazu świata) na tle porównawczym³. Intencją EUROJOS było szukanie jedności w wielości i różnorodności,

¹ M. in. w przedmowie do książki *Wartości i wartościowanie w perspektywie językoznawstwa*, Kraków 2013.

² Konwersatorium powstało w roku 2001, aktualnie jest afiliowane w Instytucie Sławistyki PAN w Warszawie i przy Komisji Etnolingwistycznej Międzynarodowego Komitetu Sławistów; działa w porozumieniu z Instytutem Filologii Polskiej UMCS w Lublinie. Więcej o Konwersatorium zob. Bartmiński, Bielińska-Gardziel, 2016 (w druku).

³ Więcej o tym zob.: Abramowicz, Bartmiński, Chlebda, 2009, s. 341-342; wcześniej: Bartmiński 2005, s. 259-280; Bartmiński, Chlebda, 2008, s. 11-27.

w skali ponadnarodowej. W roku 2015 ukończono pierwszy etap prac poświęcony przygotowaniu *Leksykonu aksjologicznego Słowian i ich sąsiadów*, przygotowano analizy i opisy konceptów DOM, EUROPA, PRACA, WOLNOŚĆ i HONOR⁴; tom poświęcony DOMOWI ukazał się drukiem w roku 2015⁵. Kolejne tomy (o których dalej) zaplanowano do wydania na rok 2016.

2. Badania konceptologiczne porównywalne ze wspomnianym *Leksykonem aksjologicznym* są dziś prowadzone równolegle w wielu europejskich ośrodkach naukowych. Przykładowo można wymienić angielską serię poświęconą kluczowym ideom⁶, niemiecki słownik pojęć społecznych⁷, francuski słownik słów „nieprzetłumaczalnych”⁸, publikacje rosyjskie zwłaszcza składające się na serię *Logičeskij analiz jazyka*⁹, publikacje autorów ukraińskich¹⁰ i polskich¹¹, serbski leksykon wartości¹².

Program EUROJOS wpisuje się w szerszy kontekst międzynarodowy, ale ma zarazem swoją specyfikę zarówno w płaszczyźnie teorii i metodologii, jak też pod względem rozwiązań dotyczących samej komparacji: w pierwszej kolejności podjęto opisy paralelne „tych samych” (w założeniu) konceptów w różnych językach, uwzględniające wspólne parametry (zapewniające porównywalność, respektujące zasadę *tertium comparationis*), w drugiej kolejności przewidziano porównania wielostronne, różnokierunkowe, w znacznej mierze pozostawiając ten etap czytelnikom i użytkownikom *Leksykonu* (podejmowane przez redaktorów poszczególnych tomów próby wielostronnych komparacji nie mają charakteru ostatecznego).

3. Specyfiką tych prac prowadzonych w ramach konwersatorium EUROJOS jest:

- po pierwsze – wypracowanie w miarę ujednoliconego systemu narzędzi pojęciowych i wspólnej terminologii;
- po drugie – przyjęcie podobnych sposobów definiowania znaczeń;
- po trzecie – oparcie opisów na porównywalnym zestawie źródeł.

Za podstawę teoretyczną analiz w LASiS przyjęto teorię językowego obrazu świata (JOS), stereotypów (rozumianych w duchu W. Lippmanna i H. Putnama) jako składników JOS, a za narzędzie opisu semantycznego i eksplikacji – definicję kognitywną i profilowanie. Wykorzystano w szerokim zakresie doświadczenia *Słownika stereotypów*

⁴ Koncepty wybrano kierując się ich wagą kulturową: dom i europę, bo mówimy o Europie jako „wspólnym domu”, w którym mieszkamy i w którym chcielibyśmy czuć się „u siebie”; pracę, bo od niej zależą sukcesy i klęski życiowe młodych ludzi; wolność, bo jest sztandarową wartością naszej części świata; godność i honor, bo sięgają źródeł kultury europejskiej, antycznej Grecji, i są wpisane do *Powszechnej deklaracji praw człowieka* uchwalonej przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w 1948 roku.

⁵ *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*. Tom 1. DOM. Red. Jerzy Bartmiński, Iwona Bielińska-Gardziel, Beata Żywicka, Lublin 2015, Wydawnictwo UMCS, s. 501.

⁶ *Key Concepts* (na język polski tłumaczono m.in. tomy *Nacjonalizm, Władza, Demokracja, Etniczność, Prawa człowieka, Lud, Bieda, Liberalizm, Kultura, Zdrowie, Sprawiedliwość* i inne).

⁷ Brunner, Conze, Koselleck, 1972–1997; Bartmiński, Lühr (red.), 2009.

⁸ Cassin Barbara (ed.), 2014.

⁹ Seria *Logičeskij analiz jazyka* pod red. Niny Arutjunowej; por. też: Sedakova 2011, Stefanski (red.) 2011, Stepanov 1997; Tolstaja 2015.

¹⁰ Kononenko 2004; Żajworonok 2006.

¹¹ Bartmiński (red.) 1993a; Wierzbicka Anna 1997.

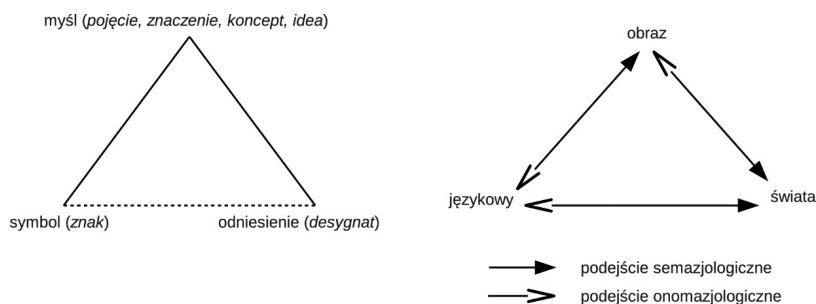
¹² Ajdacić (red.) 2015.

i *symboli ludowych* (SSiSL)¹ i koncepcje wypracowane w ramach polskiej etnolingwistyki kognitywnej².

3.1. Kluczowe pojęcie językowego obrazu świata oznacza „zawartą w języku interpretację rzeczywistości, którą można ująć w postaci zespołu sądów o świecie. Mogą to być sądy bądź to utrwalone w samym języku, w jego formach gramatycznych, słownictwie, kliszowanych tekstach (np. przysłów), bądź to przez formy i teksty języka implikowane” [Bartmiński 1990, 110].

Termin *językowy obraz świata* składa się z trzech członów, z których każdy odsyła do innej sfery: pierwszy – do języka, trzeci – do obiektywnie istniejącej rzeczywistości, do *świata*, środkowy (*obraz*) – do pośredniczącej między nimi sfery pojęciowej/wyobrażeniowej. Sfera pojęciowa/wyobrażeniowa, określona umownie jako *obraz* i postawiona na miejscu centralnym, jako trzon grupy nominalnej, jest zarazem najtrudniejsza do zdefiniowania. O ile potrafimy dość zgodnie mówić, czym jest język i potrafimy w przybliżeniu określić (nawet niekiedy pokazać), czym jest świat (nie wchodząc tu w filozoficzne pytania o ontologiczny status „świata”), o tyle centralny człon jest niejednoznaczny, silnie podatny na subiektywne interpretacje.

Relacje między trzema składnikami terminu JOS można przybliżyć odwołując się do trójkąta semiotycznego (znanego jako trójkąt Ogdena-Richardsa).

Przyjmuję, że termin *językowy obraz świata* odwzorowuje trójkąt semiotyczny, czyli że trzy człony terminu: *językowy* + *obraz* + *świata* odnoszą się do trzech wierzchołków tego trójkąta: do symbolu (znaku) *językowego*, do desygnatu w realnym lub wirtualnym *świecie* i do *obrazu* czyli – mówiąc ogólnie – „semantycznego korelatu” stojącego między symbolem językowym a desygnatem. Korelat ten jest różnie nazywany: *znaczenie*, *pojęcie*, *wyobrażenie*, *stereotyp*, *koncept*, *idea*³. Takie ujęcie istoty JOS uzasadnia stosowanie w jego opisie dwóch komplementarnych procedur badawczych, zarówno semajologicznej, wychodzącej od znaku (nazwy językowej, leksemu) w kierunku jego znaczenia i oznaczanego przedmiotu, jak też onomajologicznej, wychodzącej od przedmiotu w kierunku jego nazwy i wyobrażenia. Możemy więc równie dobrze pytać o znaczenie (konotację w szerokim, Millowskim sensie słowa) wyrazów *słońce*, *księżyc*, *gwiazdy*, jak o sposoby nazywania ‘naj-

¹ Zob. SSiSL 1996-2012.

² Zob. Nepop-Ajdaczyc 2007; Głaz, Danaher, Łozowski, (eds.), 2013.

³ Szerzej o tym zob. Bartmiński 2008: 23-24; por. też Gryškova 2014.

większego dziennego światła na niebie', 'największego nocnego światła na niebie', 'małych światel na niebie widocznych nocą' itp. Podejścia te są niesprzeczne, oba są praktykowane we wspomnianym SSiSL.

3.2. Stereotypy przyjęto rozumieć w duchu kognitywistycznym (za Walterem Lippmannem, Hilarym Putnamem i J. Bartmińskim) jakowyobrażenie przedmiotu uformowane w pewnej społecznej ramie doświadczeniowej i określające, czym przedmiot jest, jak wygląda, jak działa, jak jest traktowany przez człowieka itp., zarazem wyobrażenie utrwalone w języku, dostępne poprzez język i przynależne do wspólnotowej wiedzy o świecie [Bartmiński 2007].

3.3. Jeśli idzie o sposób definiowania, zastosowano nowy typ definicji określanej jako „**definicja kognitywna**”, która „za cel główny przyjmuje zdanie sprawy ze sposobu pojmowania przedmiotu przez mówiących danym językiem”, tj. z „utrwalonej społecznie i dającej się poznać poprzez język i użycie języka wiedzy o świecie, kategoryzacji jego zjawisk, ich charakterystyki i wartościowania” [Bartmiński 1988, 169-170]. Definicja kognitywna odwołuje się do wiedzy potocznej, która daje się opisać się za pomocą stereotypowych (tzn. społecznie utrwalonych) sądów o przedmiocie.

3.4. Profilowanie rozumiane w duchu lingwistyki kognitywnej, jako kreowanie wariantówbazowego wyobrażenia, pozostające w związku z przyjmowanym przez mówiących punktem widzenia i celami, do których dążą jako uczestnicy komunikacji, a także z przyjętym przez mówiących systemem wartości i ukierunkowaniem ideologicznym dyskursu. Profile są kształtowane przez mówiących poprzeczdobór faset, ich uporządkowanie według reguł implikacji i ich wypełnienie treścią stosownie do przyjętej wiedzy o świecie [Bartmiński 1993b; Bartmiński, Niebrzegowska 1998, 217]. Profilowanie jest operacją subiektywną, którego opis nastęrcza największej trudności (o czym zob. [Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska 2015]).

Bliższe omówienie terminów i pojęć oraz przykłady ich operacjonalizacji można znaleźć w najnowszych publikacjach⁴.

4. We wspomnianym pierwszym tomie *Leksykonu aksjologicznego Słowian i ich sąsiadów*, poświęconym DOMOWI, który chcę teraz w kolejności krótko zaprezentować, znalazły się paralelne opisy tego konceptu w 18 językach. Uwzględniono języki: polski i czeski, rosyjski, białoruski i mikrojęzyk łemkowski (nie udało się umówić autora dla języka ukraińskiego), trzech południowo-słowiańskich – bułgarski, serbski i chorwacki – a także 10 niesłowiańskich, w tym zarówno sąsiadów Słowian bliskich (litewski), jak dalszych (grecki, angielski, francuski i portugalski). Dodatkowo uwzględniono język japoński i trzy języki afrykańskie: *suahili*, *tamaszek* i *hausa*. Spojrzenie z daleka na dom słowiański i europejski niesie wiele korzyści, bo pozwala uniknąć europejskiego etnocentryzmu.

⁴ Zob. zwłaszcza tom 25. „Etnolingwistyki” oraz tomy 30, 31 i 33 lubelskiej „czerwonej serii”: *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*¹, red. M. Abramowicz, J. Bartmiński, I. Bielińska-Gardziel, Lublin. 2012; *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów* 2. *Wokół europejskiej aksjofery*, red. J. Bartmiński, I. Bielińska-Gardziel, S. Niebrzegowska-Bartmińska, Lublin 2014; *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów* 3. *Problemy eksplikowania i profilowania pojęć*, red. I. Bielińska-Gardziel, S. Niebrzegowska-Bartmińska, J. Szadura, Lublin 2014. Aktualne informacje są dostępne w witrynie internetowej: ethnolinguistica-slavica.org.

Wybór DOMU jako pierwszego hasła do *Leksykonu aksjologicznego* tłumaczy się jego wyjątkową pozycją we wszystkich językach i kulturach. Dom ma dla człowieka fundamentalną wartość bytową jako miejsce schronienia i zarazem wartość społeczno-kulturową, jako „gniazdo rodzinne” i szkoła życia. W systemach mitologicznych jest pojmowany jako centrum i obraz całego kosmosu, *imago mundi*¹, także analogon ludzkiego ciała², czemu towarzyszy przekonanie, że „ciało użycza duszy schronienia”³. „W swoim domu każdy czuje się, jakby się znajdował w środku świata” – napisał historyk religii⁴. Jurij Łotman umieszcza *dom* – obok *drogi* i *chleba* – wśród słów-kluczy każdej kultury⁵. W *Mitologii słowiańskiej* podkreśla się, że dom to „wspólnota nie tylko żywych, ale i przodków”⁶. Budowanie domu jest traktowane jako powtórzenie stwarzania świata, z towarzyszącymi rytuałami wyboru miejsca, *zakładzin* i *zasiedlin*, stanowienia granic⁷.

Opisy konceptu DOM w poszczególnych językach zostały zbudowane wedle jednego, uzgodnionego modelu, przyjętego przez większość (jednak nie wszystkich) autorów, są więc one w miarę (jednak nie do końca) porównywalne. Po ogólnym wprowadzeniu i przedstawieniu stanu badań, zestawiane są:

-- dane systemowe (S): definicje słownikowe nazw domu; hiperonim, synonimy; opposita; derywaty; kolekcje i kompleksy; kolokacje luźne i utarte frazemy; metafory domu;

-- dane ankietowe (A), odpowiedzi na pytanie „Co wg Ciebie stanowi o istocie prawdziwego domu?” zadawane 100-osobowym grupom studentów;

-- dane tekstowe (T), czerpane głównie (choć nie wyłącznie) z prasy wysokonakładowej oraz korpusów narodowych.

Większość autorów zmierzała do zbudowania holistycznej definicji kognitywnej konceptu DOM w wybranym języku, stosując układ fasetowy, z uwzględnieniem aspektów materialnego, społecznego i funkcjonalnego. Opisy te wykazały wiele podobieństw i zbieżności. Po zarysowaniu konturów wyobrażenia bazowego podejmowano próby pokazania, jak wyobrażenie to jest uobecnianie na poziomie dyskursów, jak jest profilowanie. W tej części opracowań ujawniły się najdalej idące różnice między poszczególnymi autorami.

5. W artykule wstępnym do całego tomu, pt. *DOM – koncept uniwersalny i specyficzny kulturowo*, omówiłem syntetycznie zawartość tomu i podjąłem próbę wydobywania z zarysowanych obrazów narodowych cech wspólnych, drugoplanowo też – specyficznych. Zdaję tu krótko sprawę z tego opracowania.

Na wstępie wypada podkreślić, że w rekonstrukcji obrazu domu w różnych językach chodziło przede wszystkim o aspekt kulturowy, nie architektoniczny, o mentalne

¹ Eliade 1988, s. 32; Kopaliński 1990, s. 69; Chevalier, Gheerbrant 1969, t. 3, s.172; Heinz-Mohr 1991, s. 137.

² Cirlot 2012, s. 112.

³ Herder *Leksykon symboli* 1992, s. 32; idea ciała jako mieszkania duszy tkwi korzeniami w *Biblii* (Hi 4,19; 2 Kor 5,1).

⁴ Lurker 1989, s. 42.

⁵ Łotman 1978, s. 46.

⁶ Toporkov 1995, s. 168.

⁷ Kowalski 1998, s. 84-89.

wyobrażenia domu, rozumienie jego roli w życiu człowieka, więc o „ideę” domu traktowaną w ścisłym powiązaniu ze sposobami jej conceptualizacji i językowego wyrażania. Witold Rybczyński w książce *“Dom. Krótka historia idei”* podsumowując doświadczenie domu w kulturze zachodniej Europy, podkreślał, że wartością nadrzędną domu mieszczańskiego jest komfort, wygoda, przyjemność, swojskość i prywatność⁸. Głębszy sens egzystencjalny – osobisty, ale też społeczny i kulturowy – przypisał domowi Wacław Havel, czeski pisarz i filozof, który pisał: *„Dla każdego człowieka dom (czes. domov) – jest jednym z głównych doświadczeń egzystencjalnych. To, co człowiek uważa za swój dom (w filozoficznym sensie tego słowa) można porównać do układu koncentrycznych kręgów, w których centrum stoi nasze własne „ja”. [...] Mój dom (domov) to ten budynek (dům), w którym żyję, zamieszkały punkt lub miasto, w którym się urodziłem lub aktualnie żyję, dom (domov) dla mnie to i moja rodzina, świat moich przyjaciół, przestrzeń społeczna i duchowa, w której istnieję, mój zawód i miejsce pracy. Mój dom (domov) – to oczywiście kraj, w którym mieszkam, język, którym mówię, atmosfera duchowa mojego kraju przekazywana poprzez język, którego się tu używa. [...] Prócz tego moim domem (domov) jest też Europa i moje poczucie że jestem Europejczykiem, i nasza planeta, jej współczesna cywilizacja, i nawet cały świat* (cytat za: [Vaňková 2012, 61], tłum. J. B.).

Próba oderwania domu od rodziny i prywatności, przekształcenia domu w tzw. *komunalkę*, lansowana w Związku Radzieckim, nie sprawdziła się, raczej zaowocowała „wewnętrzną emigracją” na *dacze*, do oazy prywatności (jak pokazały w swoim opracowaniu Ludmiła Fiodorowa i Dorota Pazio-Wlazłowska). Idea domu – jako oazy bezpieczeństwa – okazała się atrakcyjna nawet dla polityków, skoro sięgnął po nią nawet pierwszy sekretarz KC KPZR Michaił Gorbaczow, który w roku 1987 wystąpił z inicjatywą budowy „wspólnego europejskiego domu”⁹. Ideę Europy jako domu i ojczyzny duchowej pozytywnie komentował także papież Benedykt XVI¹⁰, w Polsce znalazła ona silny oddźwięk w Polsce, została jednak zinterpretowana w duchu wolnościowym; filozof i teolog, Józef Tischner, pisał: *„Europa ma być ‘wspólnym domem Europejczyków’. Metafora ‘wspólnego domu’ jest metaforą wolności. Oznacza ona, że nowa europejska wolność ma być podobna do tej, jaką człowiek ma we własnym domu, gdzie czuje się ‘sobą u siebie’”* [Tischner 1998].

⁸ Rybczyński 1986/2015, s. 331.

⁹ Koncepcję „wspólnego europejskiego domu” Michaił Gorbaczow ogłosił publicznie w czasie swojej wizyty w Czechosłowacji w 1987. Miała kontekst polityczny, głosiła budowę wspólnej przestrzeni europejskiej współpracy, pozbawionej konfrontacji, przy jednoczesnym zachowaniu różnic ustrojowych, zakładała stopniowe wypieranie wpływów USA z Europy. Koncepcję tę poparł kanclerz Niemiec Helmut Kohl, powołując się na słowa Charles’a de Gaulle’a o *Europie od Atlantyku po Ural*.

¹⁰ „Europa to więcej niż kontynent. To dom! Zaś wolność znajduje swój najgłębszy sens w byciu duchową ojczyzną. Zachowując pełne poszanowanie dla rozróżnienia między sferą polityki i religii, które rzeczywiście zabezpiecza wolność obywateli o wyrażania wiary religijnej i zgodnego z nią życia – pragnę podkreślić niezastępowalną rolę chrześcijaństwa dla kształtowania sumień każdego pokolenia oraz krzewienia głębokiego konsensusu etycznego, który służy każdej osobie, którą ten kontynent nazywa «domem»! (*Duchową ojczyzną Europy i Czech jest chrześcijaństwo* – homilia papieża Benedykta XVI, „Nasz Dziennik” 2009, nr 227).

Poddane analizie porównawczej sposoby definiowania w słownikach narodowych nazw DOMU – takich jak grec. *oikos*, litew. *namai* i *namas*, pol. i ros. *dom*, brus. *chata*, łemk. *chyża*, czes. *dům* i *domov*, bułg. *kyšča*, serb. i chorw. *kuća*; franc. *maison*, port. i hiszp. *casa*, ang. *home*, *także* – ujawniły daleko idące różnice, ale też cechy wspólne. We wszystkich badanych 18 językach nazwy DOMU są polisemiczne, ale w definicjach powtarzają się dwa składniki: **miejsce i ludzie**.

Co łączy te dwa wymiary, przestrzenny i ludzki? To, że w budynku się *mieszka*. Pojęcie *mieszkania* jest dla idei DOMU kluczowe. Wyobrażenie bazowe DOMU ma charakter zdarzeniowy, a nie lokatywny. Najistotniejsza jest funkcja domu, **zamieszkiwanie**. Podstawowy model pojęciowy DOMU jest oparty na konfiguracji czterech faset¹, tworzących uporządkowaną całość (*gestalt*)²:

{[PODMIOT] + [ZDARZENIE] + [LOCUM] + [FUNKCJA]}.

Ktoś *mieszka* gdzieś i tu zaspokaja swoje potrzeby. Podmioty i miejsca mogą być różne, funkcje są takie same.

Możemy kluczowemu predykatowi *mieszkać* – będącemu leksykalnym wykładnikiem fasety [FUNKCJA]-przypisać następując komponenty semantyczne:

1. ‘znajdować się gdzieś długo / stale’,
2. ‘u siebie, w miejscu oswojonym’,
3. ‘w oddzieleniu od otoczenia i zamknięciu’;
4. ‘po to, żeby zaspokajać potrzeby’ takie, jak:
 - snu i odpoczynku;
 - ochrony od zimna;
 - poczucia bezpieczeństwa;
 - bycia z innymi ludźmi, w tym zwłaszcza opieki nad dziećmi (pielęgnowania, wychowania);
 - zwykle też: zaspokajania głodu;
 - zwykle też: higieny osobistej (mycia się / kąpieli; wydalania);
 - zwykle też: przekazywania wzorów kulturowych: mowy, wierzeń i przekonań, norm i wartości;
 - niekiedy także: nauki zawodu; wykonywania pracy zarobkowej.

Sposób konceptualizacji domu przybliży **etymologia jego nazw**. Wszyscy autorzy omawiali etymologię nazw domu, szukając ich motywacji. Jeśli idzie o najczęstszą nazwę słowiańską, *dom*, pozostaje ona w związku z grec. *dómos* i z czasownikiem gr. *dēmo* ‘buduję’ (stąd gr. *dēmiourgós* ‘budowniczy’), że zatem dom ma w swoim pierwotnym, ukrytym znaczeniu składnik semantyczny ‘budowanie’. Ten element semantyczny – ‘budowanie, tworzenie’ – jest do dziś obecny w języku angielskim, w którym – jak stwierdzają Joanna Popielska-Grzybowska i John Harper – „bardzo ważne jest odnawianie/ <tworzenie> DOMU: *doing up the home*, *DIY*” [*Do-It-Yourself* ‘zrób to sam’]. W kulturze litewskiej – jak pisze Kristina Rutkovska – na specjalną nazwę

¹ Termin „faseta” jest zaczerpnięty ze słownika informacji naukowej w znaczeniu ‘podkategorii semantycznej’, jest znaczeniowo bliski „aspektowi”, „wymiarowi” i Langackerowskiej „domenie”, wygodny ze względu na znaczną elastyczność i pojemność znaczeniową.

² Terminu „gestalt” używam w takim sensie jak kognitywiści, por. Lakoff, Johnson, 1980/1988, s. 96.

namakuris zasłużył osobnik, który zainicjował powstanie domu. W Biblii „budować dom – to znaczy nie tylko wznosić jego mury; to znaczy stworzyć rodzinę, zrodzić potomstwo, przekazać mu pouczenia religijne i przykłady cnót”³.

Kto, jaki [PODMIOT] zamieszkuje w DOMU? We wszystkich językach słowiańskich, jest utrwalona idea domu rodzinnego.

Wyróżnianym „podmiotem” DOMU jest **kobieta**, w polskiej koncepcji DOMU wyróżniana jest **matka**, w profilu patriotycznym – Matka-Polka. Najdalej w utożsamianiu domu z kobietą idą języki afrykańskie: w suahili jednym słowem *nyumba* oznacza się dom mieszkalny i żonę.

W domu mieszkają też **duchy domowe**, opiekuńcze i złośliwe, o których obszernie informują slawistyczne prace etnografów i folklorystów⁴. Ten składni pojęcia domu w nowszych konceptualizacjach zdecydowanie zanika – może poza językiem rosyjskim, w którym zachowuje się słowo *domowoj* ‘duch domowy’.

Faseta [MIEJSCE] i jej leksykalne wypełnienie jest w poszczególnych artykułach do tomu LASiS prezentowana szczegółowo i na wiele sposobów. Do przestrzennego, fizycznego wymiaru DOMU, jego wyglądu, struktury, materiałów, z których może być budowany itd., odnosi się bogate słownictwo, obficie cytowane w artykułach i tam odpowiednio sklasyfikowane.

Zwraca uwagę to, że w niektórych językach słowiańskich i zachodnich wymiar czysto przestrzenny (fizyczny) DOMU bywa wyrażenie kontrastowany i leksykalnie odróżniany od podmiotowego. Tak jest w języku czeskim: *dům* i *domov*, w chorwackim i serbskim: *kuća* i *dom* (można *kupiti* / *prodati kuću*, ale nie *kupiti* / *prodati dom*. Jest to rozróżnienie znane też w języku angielskim: *house* i *home* oraz w niemieckim: *Haus* i *heim*.

Istotnym aspektem opisu konceptu DOMU jest przypisywane mu **wartościowanie**. We wszystkich językach eksponowana jest relewantna dla aksjologii DOMU opozycja swój / obcy, bliski / daleki, wewnętrzny / zewnętrzny. DOM znajduje się po stronie tego, co swoje (swojskie), bliskie i wewnętrzne, co nadaje mu wysoce pozytywne wartościowanie. Funkcjonuje przeciwstawienie domu i świata.

Pojęcie DOMU we wszystkich badanych językach podlega procesowi **metaforyzacji**. Godne uwagi są dwa przeciwstawne kierunki metaforycznego rozszerzania podstawowych nazw domu w różnych językach.

A. Pierwsze rozszerzenie polega na przeniesieniu nazwy domu na najbliższą okolicę, na kraj i ojczyznę narodową.

B. Nazywanie domem Europy było przez Gorbaczowa związane z ideą bezpieczeństwa, przez Tischnera z ideą wolności.

C. Nazywanie domem całego świata, kosmosu, wywodzi się z głębokiej przeszłości⁵, jest znane Biblii, obecne w kulturze polskiej (zwłaszcza ludowej), także w rosyjskiej (*Наш общий дом – Земля*).

E. Ciało człowieka jako DOM zna język portugalski, litewski, polski, także tradycja antyczna (biblijna).

³ Léon-Dufour (red.), 1985.

⁴ Zob. np. Vinogradova i Levijevskaja 1999.

⁵ Według Eliadego (1988, s. 32) z czasów neolitu.

Godne uwagi są kulturowe **narracje o DOMU**. W europejskiej przestrzeni komunikacyjnej funkcjonuje cały wspólny repertuar „narratywów”, przekazujących pewne typowe prawdy i powtarzalne scenariusze zachowań związanych z DOMEM. Modelują one w szczególności praktyki budowania domu, rucho do/od domu, bycie doma /w domu, opuszczanie, wychodzenie (też wypędzanie) z domu, powrotu do DOMU. W bajkach i narracjach bohater wraca po latach doświadczonym, mądrzejszym, przynosi „świat” do domu.

Autorzy piszący w tomie DOM podejmowali próby uchwycenia sposobów profilowania bazowego wyobrażenia DOMU w różnych dyskursach i gatunkach mowy. Nie będę w to wchodził, powiem tylko, że w polskim dyskursie publicznym wyróżniono profile DOMU przez odniesienie ich do dyskursów aksjologicznych i ideologicznych:

— materialny (nastawiony na aspekt fizyczny domu, bez uwzględnienia jego „ideologii”);

— wspólnotowy – DOM jako „gniazdo rodzinne”;

— „dom polski” jako twierdza narodowej tożsamości (z matką-Polką w roli głównej);

— lewicowy (dom i rodzina podporządkowane społeczności);

— feministyczny („dom-klątka”, kobieta-matka i żona jako „kura domowa”, niezgoda na „przemoc domową”);

— dom „ruchomy”: emigrancki (poczucie oderwania od ojczyzny, nostalgia), nomadyczny (odrzućcie idei stabilnego domu);

— liberalny (dom otwarty);

— religijny: DOM w niebie u Boga Ojca.

6. Kolejne tomy *Leksykonu aksjologicznego Słowian i ich sąsiadów*, poświęcone konceptom EUROPA, PRACA, WOLNOŚĆ i HONOR, ukażą się w najbliższym czasie. Obejmą takie języki, dla których udało się znaleźć autorów kompetentnych i zainteresowanych wspólną pracą.

W tomie EUROPA (red. Wojciech Chlebda) znajdzie się m.in. artykuły dotyczące 9 języków: starogreckiego (Kazimierz Korusa) i litewskiego (Mariusa Smetony), polskiego (Jerzego Bartmińskiego i Wojciecha Chlebdy), rosyjskiego (Olgi Frołowej) i ukraińskiego (Galiny Jaworskiej), chorwackiego (Macieja Czerwińskiego) i bułgarskiego (Natalii Długosz), także niemieckiego (Dominiki Zawadzkiej-Koch) i chińskiego (Mariarosarii Gianninoto).

W tomie PRACA (red. J. Bartmiński, M. Brzozowska., S. Niebrzegowska-Bartmińska) artykuły z 14 języków: greckiego (Kazimierz Korus), litewskiego (Kristina Rutkovka), polskiego (Jerzy Bartmiński i Małgorzata Brzozowska), czeskiego (Alicja Leix) i słowackiego (Natalia Korina, Katarína Dudova), rosyjskiego (Marina Jeremina), białoruskiego (Ałła Kożynowa) i ukraińskiego (Swietłana Martinek), bułgarskiego (Mariana Witanowa), serbskiego (Marija Stefanović), oraz niemieckiego (Jolanta Knieja), włskiego (Sylwia Skuza) i hiszpańskiego (Martna Soñta).

W tomie WOLNOŚĆ: (red. Maciej Abramowicz, Jerzy Bartmiński) artykuły z 9 języków: polskiego (Jerzy Bartmiński, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska), rosyjskiego (Valentina Kul’pina), białoruskiego (Alena Rudenka), bułgarskiego (Kalina Mičeva-Pejčeva), chorwackiego (Amir Kapetanović, Irena Miloš), także niemieckiego

(Jolanta Janoszczyk), francuskiego (Maciej Abramowicz) oraz angielskiego (Agnieszka Gicala) i angloamerykańskiego (Alena Rudenka).

W tomie HONOR /CZEŚĆ (red. Dejan Ajdaczić i Petar Sotirov) artykuły z 11 języków: starogreckiego (Kazimierz Korus) i nowogreckiego (Iliana Genev-Puchaleva, Evelina Mineva), litewskiego (Irena Smetonienė), polskiego (Monika Grzeszczak), rosyjskiego (Ludmiła Fiodorowa, Ewa Białek), białoruskiego (Nadieżda Kochnowicz) i ukraińskiego (Weronika Jarmak), bułgarskiego (Petar Sotirov, Iliana Genev-Puchaleva), serbskiego (Dejan Ajdačić) i chorwackiego (Amir Kapetanović, Irena Miloš), nadto węgierskiego (Krisztina Kiss). W tomie znajdzie się też stadium porównawcze Swietłany Tołstojowej *Russkaja čest' i polski honor*.

Przyjmując podobną bazę materiałową opisów i zakładając wspólną podstawę teoretyczną i metodyczną, otwieramy w ten sposób drogę do otwartej, wielokierunkowej komparacji: możemy porównywać każdy język z każdym, ukierunkowywać perspektywę oglądu, śledzić podobieństwa i różnice.

Na XI konferencji EUROJOS, zorganizowanej w Warszawie 13 X 2015, po podsumowaniu wyników grantu NPRH pod nazwą *Metody analizy językowego obrazu świata (JOS) w kontekście badań porównawczych*, realizowanego w Instytucie Sławyistyki PAN, wielu współpracowników zgłosiło gotowość kontynuacji tak pomyślnych prac porównawczych. Przygotowania kolejnego etapu pod nazwą EUROJOS-2 (albo ET-NOEUROJOS) podjęli się Jerzy Bartmiński i Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska. Powstający zespół jest otwarty dla wszystkich zainteresowanych.

Бартмінський Є., д-р філол. наук, проф.

Університет ім. Марії Кюрі-Склодовської (м. Люблін, Польща)

Проект EUROJOS: програма порівняльних аксіолінгвістичних досліджень

EUROJOS (Порівняння мовно-культурного образу світу слов'ян та їх сусідів) – це дослідницький проект, завдання якого полягає у здійсненні паралельного семантичного аналізу даних всіх слов'янських мов (а також деяких інших) з метою міжмовного та міжкультурного зіставлення. Основним об'єктом дослідження є ті концепти, які відіграють важливу роль в сучасному світі – СВОБОДА, ГІДНІСТЬ, РОБОТА, ДІМ тощо. Дослідження здійснюються на основі аналізу мовних систем, текстів, експериментів і т.ін.

Ключові слова: аксіологія; аксіолінгвістика; концепт; проект EUROJOS; мовна картина світу, „Лексикон аксіологічний слов'ян та їх сусідів”.

Бартминский Е., д-р филол. наук, проф.

Университет им. Марии Кюри-Склодовской (г. Люблин, Польша)

Проект EUROJOS: программа сравнительных аксиолингвистических исследований

EUROJOS (Сравнение культурно-языкового образа мира славян и их соседей) – это исследовательский проект, задача которого заключается в осуществлении параллельного семантического анализа данных всех славянских языков (а также некоторых других) с целью межъязыкового и межкультурного сопоставления. Основным объектом исследования являются те концепты, которые играют важную роль в современном мире – СВОБОДА, ДОСТОИНСТВО, РАБОТА, ДОМ и т.п. Исследования осуществляются на основе анализа языковых систем, текстов, экспериментов.

Ключевые слова: аксиология; аксиолингвистика; концепт; проект EUROJOS; языковая картина мира; „Лексикон аксиологический славян и их соседей”.

Bibliografia:

1. *Abramowicz M., Bartmiński J., Chlebda W.* Językowo-kulturowy obraz świata Słowian na tle porównawczym. Założenia programu „A” / Abramowicz Maciej, Bartmiński Jerzy, Chlebda Wojciech // „Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury”. – 2009. – 21. – S. 341-342.
2. *Abramowicz M., Bartmiński J., Chlebda W.* Punkty sporne i bezsporne w programie EUROJOS: Odpowiedź na pytania i wątpliwości Profesor Jadwigi Puzyniny / Abramowicz Maciej, Bartmiński Jerzy, Chlebda Wojciech // „Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury”. – 2011. – 23. – S. 227-233.
3. *Ajdačić D.* O vrednostima u srpskom jeziku. Sbornik etnolingvističkih radova / Ajdačić Dejan (red.). – Beograd, 2015.
4. *Arutjunowa N. D.* Logičeskij analiz jazyka / Arutjunowa Nina D. (red.). – Moskwa, 1997.
5. *Bartmiński J.* Definicja kognitywna jako narzędzie opisu konotacji słowa / Bartmiński Jerzy (red.) // Konotacja. – Lublin, 1988. – S. 169-183.
6. *Bartmiński J.* Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata / Bartmiński Jerzy (red.) // Językowy obraz świata. – Lublin, 1990. – S. 109-127.
7. *Bartmiński J.* Pojęcie ojczyzny we współczesnych językach europejskich świata / Bartmiński Jerzy (red.). – Lublin, 1993a.
8. *Bartmiński J.* O profilowaniu pojęć w słowniku etnolingwistycznym / Bartmiński Jerzy (red.) // Philologia Slavica. K 70-letiju akademika N.I.Tolstogo / otv. red. V. N. Toporov. – Moskwa: Nauka, 1993b. – S. 12-19.
9. *Bartmiński J.* Koncepcja językowego obrazu świata w programie slawistycznych badań porównawczych / Bartmiński Jerzy // Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej. – 40. – 2005. – S. 259-280.
10. *Bartmiński J.* Stereotypy mieszkają w języku / Bartmiński Jerzy // Studia etnolingwistyczne. – Lublin: Wyd. UMCS, 2007.
11. *Bartmiński J.* Kakie cennosti učastvujut v formirovanii jazykovoj kartiny mira Slavjan? / Bartmiński Jerzy // Etnolingvistička proučavanja srpskog i drugih slovenskih jezika. U čast akademika Svetlane Tolstoj / red. Ljubinko Radenković. – Beograd, 2009. – S. 59-70.
12. *Bartmiński J.* Jaké hodnoty spoluutvářejí jazykový obraz světa Slovanů? / Bartmiński Jerzy // „Slovo a Slovesnot”. – 71. – Praha, 2010. – S. 329-339.
13. *Bartmiński J., Bielińska-Gardziel I.* 15 lat Konwersatorium EUROJOS / Bartmiński Jerzy, Bielińska-Gardziel Iwona // „Etnolingwistyka”. – T. 28. – 2016. (w druku).
14. *Bartmiński J., Chlebda W.* Jak badać językowo-kulturowy obraz świata Słowian i ich sąsiadów / Bartmiński Jerzy, Chlebda Wojciech // „Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury”. – 20. – 2008. – S. 11-27.
15. *Bartmiński J., Lühr R.* Europa und seine Werte / Bartmiński Jerzy, Lühr Rosemarie (red.). – Frankfurt am Main. – 2009.
16. *Bartmiński J., Niebrzegowska S.* Kognitivnoje opredelenie, profilirovanie ponjatij i sub’ektnaja interpretacija mira / Bartmiński Jerzy, Niebrzegowska Stanisława // Kognitivnaja lingvistika konca XX veka. Materialy Międzynarodowej Naukowej Konferencji 7-9 października 1997 w trzech częściach. – I. – Minsk, 1997. – S. 4-8.
17. *Bielińska-Gardziel I.* Konferencja EUROJOS-V / Bielińska-Gardziel Iwona // „Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury”. – 23. – 2011. – S. 285-290.
18. *Bielińska-Gardziel I.* O pracach konwersatorium EUROJOS (czerwiec 2013 – marzec 2014) / Bielińska-Gardziel Iwona // „Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury”. – 26. – 2014. – S. 228-230.
19. *Bock B., Lühr R.* Normen und Wertbegriffe in der Verständigung zwischen Ost- und Westeuropa / Bock Bettina, Lühr Rosemarie (red.). – Frankfurt am Main, 2007.
20. *Brunner O., Conze W., Koselleck R.* Geschichtliche Grundbegriffe: Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland // Brunner Otto, Conze Werner, Koselleck Reinhart. – Stuttgart, 1972-1997.
21. *Cassin B.* Vocabulaire européen des philosophies: Dictionnaire des intraduisibles. – Éditions de Seuil Cassin Barbara (ed.) / Dictionnaires de Robert, 2004 (wydanie nagielskie pt. Dictionary of Untranslatable. A Philosophical Lexicon. / Tłum. z francuskiego Steven Rendall, Christian Hubert, Jeffrey

- Mehlman, Nathanael Stein, Michael Syrotinski; redakcja tłumaczenia Emily Apter, Jacques Lezra i Michael Wood. – Princeton-Oxford: Oxford University Press, 2014. – S. xxxv + 1297.
22. *Chevalier J., Gheerbrant A.* Dictionnaire des symboles / Chevalier Jean, Gheerbrant Alain. – 1969. – T. 3. – s. 172.
23. *Chlebda W.* Płaszczyzny oglądu językowego obrazu świata w opisie semantycznym języka / Chlebda Wojciech // *Komparacja systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich* / red. Stanisław Gajda. – Opole, 2000. – S. 163-178.
24. *Chlebda W.* W stronę językowego obrazu Europy / Chlebda Wojciech // „Etnolingwistyka”. – 22. – 2010. – S. 85-104.
25. *Cirlot J.* Słownik symboli / Cirlot Juan. – Kraków, 2012.
26. *Dubisz S., Porayski-Pomsta J., Sękowska E.* Język – Polityka – Społeczeństwo. Słownik pojęć politycznych i społecznych krajów Europy Środkowej i Wschodniej / Dubisz Stanisław, Porayski-Pomsta Jerzy, Sękowska Elżbieta (red.). – Warszawa, 2004.
27. *Duszak A., Pawlak N.* Anatomia gniewu. Emocje negatywne w językach i kulturach świata / Duszak Anna, Pawlak Nina (red.). – Warszawa, 2003.
28. *Eliade M.* Historia wierzeń i idei religijnych // Eliade Mircea. – T. 1. – Warszawa, 1988.
29. *Gajda S.* Komparacja systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich / Gajda Stanisław (red.). – Opole, 2000.
30. *Głaz A., Danaher D., Łozowski P.* The Linguistic Worldview: Ethnolinguistics, Cognition, and Culture / Głaz Adam, Danaher David, Łozowski Przemysław (eds.). – London, Versita, 2013.
31. *Gryshkova N.* Leksem, pojęcie, stereotyp, koncept, znaczenie, idea – propozycja regulacji terminologicznych / Gryshkova Nina // *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów 3. Problemy eksplikowania i profilowania pojęć* / red. Iwona Bielińska-Gardziel, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Joanna Szadura. – Lublin, 2014. – S. 21-50.
32. *Grzegorzczkova R.* Punkty dyskusyjne w rozumieniu pojęcia językowego obrazu świat – widziane z perspektywy badań porównawczych / Grzegorzczkova Renata // „Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury”. – 21. – 2009. – S. 15-29.
33. *Grzegorzczkova R.* Jeszcze o rozumieniu JOS-u w perspektywie badań porównawczych: problem inwariantu pojęciowego / Grzegorzczkova Renata // „Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury”. – 23. – 2011. – S. 217-225.
34. *Grzegorzczkova R., Waszakowa K.* Studia z semantyki porównawczej / Grzegorzczkova Renata, Waszakowa Krystyna (red.). – cz. I-II. – Warszawa, 2000-2003.
35. *Heinz-Mohr G.* Lexikon der Symbole / Heinz-Mohr Gerd. – Freiburg (wyd. 5), 1991.
36. *Herder* Leksykon symboli / Herder. – Warszawa, 1992.
37. *Johnson M., Lakoff G.* Metafory w naszym życiu // Johnson Mark, Lakoff George. – Warszawa, 1980/1988.
38. *Kononenko W.* Koncepty ukraińskoho dyskursu / Kononenko Witalij. – Kyiv, 2004.
39. *Kopaliński W.* Słownik symboli / Kopaliński Władysław. – Warszawa, 1990.
40. *Kowalski P.* Leksykon Znaki świata. Omen, przesąd, znaczenie / Kowalski Piotr. – Warszawa, 1998.
41. *Léon-Dufour X.* Słownik teologii biblijnej / Léon-Dufour Xavier (red.). – Poznań-Warszawa, 1985 (wyd. 3.).
42. *Léon-Dufour X.* Słownik Nowego Testamentu. / Léon-Dufour Xavier / Przekład i opracowanie ks. K. Romaniuk. – Poznań, 1981.
43. *Lurker M.* Słownik obrazów i symboli biblijnych / Lurker Manfred. – Poznań, 1989.
44. *Łotman J.* Lalki w systemie kultury / Łotman Jurij // „Teksty”. – 6. – 1978.
45. *Langacker R.* Gramatyka kognitywna. Wprowadzenie / Langacker Ronald. – Kraków, 2009.
46. *Marcjanik M.* Grzeczność na krańcach świata / Marcjanik Małgorzata (red.). – Warszawa, 2007.
47. *Marcjanik M.* Jak zwracają się do siebie Europejczycy? / Marcjanik Małgorzata (red.). – Warszawa, 2013.
48. *Nepop-Ajdaczyc L.* Polska etnolingwistyka kognitywna / Nepop-Ajdaczyc Lidia. – Kijów, 2007.

49. *Niebrzegowska-Bartmińska S.* Od separacyjnego do holistycznego opisu językowego obrazu świata. Na marginesie dyskusji nad kształtem artykułów w Leksykonie aksjologicznym Słowian i ich sąsiadów / *Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława* // *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów 3. Problemy eksplikowania i profilowania pojęć* / red. Iwona Bielińska-Gardziel, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Joanna Szadura. – Lublin, 2014. – S. 71-102.
50. *Niebrzegowska-Bartmińska S.* *O profilowaniu językowego obrazu świata* / *Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława* // „Poradnik Językowy”. – 1. – 2015. – S. 30-44.
51. *Puzynina J.* Z problemów opisu językowego obrazu świata – pytania i wątpliwości / *Puzynina Jadwiga* // „Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury”. – 22. – 2010. – S. 39-51.
52. *Puzynina J.* Kłopoty z nazwami wartości (i wartościami) / *Puzynina Jadwiga* // „Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury”. – 26. – 2014. – S. 7.
53. *Rybczyński W.* Dom. Krótka historia idei / *Rybczyński Witold*. – Kraków, 1986/2015.
54. *Sedakova I.* Evolucija cennostej v jazykach i kulturach / *Sedakova Irina* (red.). – Moskwa, 2011.
55. *Stefanski J.* Slavjanskaja konceptosfera v sopostavitel'nom osveščennii. Leksikon / *Stefanski Jewgienij* (red.). – Samara, 2011.
56. *SSiSL = Słownik stereotypów i symboli ludowych* / *Koncepcja całości* i red. J. Bartmiński, zastępca red. Stanisława Niebrzegowska. – Lublin: Wydaw. UMCS. – T. I, Kosmos, cz. 1, Niebo, światła niebieskie, ogień, kamienie. – 1996, s. 439; cz. 2, Ziemia, woda, podziemie. – 1999, s. 481; cz. 3, Meteorologia. – 2012, s. 521; cz. 4, Świat, światło, metale. – 2012, s. 395.
57. *Stepanov J.* Konstanty russkoj kul'tury: opyt issledovatelja, slovar / *Stepanov Jurij*. – Moskwa, 1997.
58. *Tolstaja S.* Kategorija ocenki i sistema cennostej v jazyke i kul'ture / *Tolstaja Svetlana* (red.). – Moskwa, 2015.
59. *Tischner J.* Przestrzeń jako projekt wolności / *Tischner Józef* // *Europa. Fundamenty jedności* / red. Aniela Dylus. – Warszawa, 1998.
60. *Toporkov A.* Dom / *Toporkov Andrej* // *Slavjanskaja mifologija*. – Moskwa, 1995. – S. 168.
61. *Vinogradova L., Levkievskaja E.* Duhi domašnie / *Vinogradova Ljudmila, Levkievskaja Elena* // *Slavjanskije drevnosti. Etnolingvističeskij slovar* / pod obščej red. N. I. Tolstogo. – T. 2. – Moskwa, 1999. – S. 153-155.
62. *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów* / red. Abramowicz Maciej, Bartmiński Jerzy, Bielińska-Gardziel Iwona. – 1. – Lublin, 2012.
63. *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów* / red. Bartmiński Jerzy, Bielińska-Gardziel Iwona, Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława / 2 *Wokół europejskiej aksjosfery*. – Lublin, 2014.
64. *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów* / red. Bielińska-Gardziel Iwona, Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, Szadura Joanna / 3. *Problemy eksplikowania i profilowania pojęć*. – Lublin, 2014.
65. *Wierzbicka A.* Understanding Cultures through Their Key Words. English, Russian, Polish, German, and Japanese / *Wierzbicka Anna*. – Oxford, 1997. [Tłum. polskie: Słowa klucze. Różne języki – różne kultury / *Przekład Izabela Duraj-Nowosielska*. – Warszawa, 2007].
66. *Žajvoronok V.* Znaki ukrajinškoj etnokultury / *Žajvoronok Vitalij*. – Kyjiv, 2006.

Стаття надійшла до редакції 14. 11. 2015.